Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA
Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ján Matejčík, Ivan Masár, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

Toto číslo zredigoval Ján Horecký

REDAKCIA
Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA, ROČNÍK 5 — 1971 — ČÍSLO 4

OBSAH

G. Horák, Postoj k jazyku . 97

Hlasy o slove

Jozef Ignác Bajza — rozhovor o jazyku 101

* * *

Čítame Slovník slovenského jazyka 102
J. Horecký, Znova o termínoch *tehotnosť* a *tarchavosť* 106
K. Palkovič, Využitie nárečových expresív v spisovnom jazyku 108
A. Habovštiak, Nedobrá choroba, padúcnica, či zrádnik? 113
J. Matejčík, Hattalova kritika jazyka Palárikovho Drotára a Viktorinovej Lipy . . 115

Rozličnosti

Netresk. M. Majtánová . 118
Uspokojíme sa so slovom *brepť*? V. Betáková . . 120
Zmiešaná predajňa. K. Šinkovicová 121
Je slovo *obora* slovenské? J. Jacko 122

Správy a posudky

Niekoľko poznámok o sympatickom zborníku. V. Slivková 123
Jazyková rubrika v okresných novinách Nitriansky hlas. E. Smiešková 125

Spytovali ste sa

Voľný a tesný prívlastok. J. Oravec 126
Hajloch? M. Považay . . 127

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 5 — 1971 — ČÍSLO 4

Postoj k jazyku

GEJZA HORÁK

I. Keď nastolíme našim ľuďom problém jazyka, stretneme sa s rozličnými postojmi ku každodennej bežnej reči, ale i k sústave národného dorozumievacieho prostriedku a jeho pestovanej celospoločenskej forme — k spisovnej slovenčine.

Zachytávať postoje ľudí k reči, rozmýšľať a hovoriť o nich značí vstupovať si a vstupovať do vedomia (hádam i podvedomia a svedomia) — je to teda práca veľmi jemná, citlivá i krehká.

Dalo by sa povedať, koľko ľudí, toľko rozličných postojov: každý je trocha iný, svojský, veľmi zložito motivovaný a postupne utváraný. Stačilo by popozerať si listovú poradňu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV hoci len za jeden z posledných rokov, aby sme sa o tom presvedčili. Postoje ku konkrétnym jazykovým prejavom a k jazyku ako sústave možno triediť. Pri takomto triedení, ktoré vždy zovšeobecňuje, zreteľne vystúpi niekoľko skupín. Predstavíme tu podaktoré a dodáme, aký vzťah k jazykovede a jazykovedcom možno za príslušným postojom vybadať.

II. 1. Jedni si každodennú reč a teda ani jazyk takmer nevšímajú. Hovoria, počúvajú (trocha i čítajú) a berú reč a rečové prejavy ako čosi, čo je tu, jestvuje prirodzene a nemôže nebyť, ako každodenný chlieb, ba vzduch. Jazyk, ak o ňom vôbec rozmýšľajú, majú za voľačo, čo jestvuje bez ich pričinenia ako spoločenský živel, spojivo, ako čosi také prirodzené, do čoho oni nezasahujú, do čoho sa zastarieť nechcú, nevládzu a neopovážia. Je to najmä postoj našich jednoduchých ľudí bez nárokov na hĺbanie o veciach. Možno povedať, že jazyk nepatrí do okruhu ich starostí. Hovoria spontánne, ich reč je často premiešaná prvkami krajového nárečia i stavovského nárečia (slangu) a zväčša píšu

iba texty osobného rázu. Nedalo by sa tvrdiť, že ľudia z tejto skupiny majú negatívny postoj k jazyku. No všímať si ho, pozorovať ho nepokladajú za svoju vec; vedome svoju reč smerom k spisovnému jazyku nezlepšujú a v okruhu jazyka aktivitu neprejavujú. To je spontánny alebo živelný postoj k jazyku.

Ľudia s takýmto postojom sa o jazykovedu nezaujímajú, jazykovedné problémy nenastoľujú.

2. Druhá skupina ľudí vidí v národnom jazyku poklad, vzácne a priam posvätné dedičstvo. Ľudia s týmto postojom sú upriamení zväčša iba na jazyk ako globálnu sústavu; každodenná reč nie je v poli ich záujmu. Náš národný jazyk im je najkrajší, najbohatší a najlepší na svete. Sú na slovenčinu nadšenecky hrdí, ba pyšní. Z obdivného uctievania jazyka vyviera v ich vedomí požiadavka jeho monumentálnej nemennosti. Je to postoj, ktorému dáme názov postoj oslavnej úcty. Požiadavka nemennosti a nedotknuteľnosti jazyka sa u nich týka jazyka ako celku (napr. i jeho pravopisu). Uvedený postoj k jazyku charakterizuje zväčša negatívna aktivita, to jest požiadavka konzervovať jazyk: dedičný poklad. — Vzťah k jazykovede a jazykovedcom v tejto skupine ľudí určuje zistenie, či sviatočný postoj úcty k jazyku rešpektujú alebo nie.

3. Tretia skupina ľudí používa spisovnú formu jazyka ako jeden z pracovných prostriedkov svojho každodenného zamestnania. Poznať a používať spisovnú slovenčinu si pokladá viac-menej za povinnosť. Z toho vychodí, že ľudia, ktorí do nej patria, praktickú jazykovednú literatúru do istej miery študujú, poznávajú z nej jazykovú normu (pravidlá o používaní jazykových jednotiek), rešpektujú ju a vo svojom okolí šíria. Na spisovný jazyk sa dívajú ako na praktickú pomôcku života v spoločnosti; chcú ho dobre a vhodne používať v ústnej, ale najmä v písomnej podobe. Túto skupinu ľudí charakterizuje dôrazná požiadavka dodržiavať pravopisnú normu a istá benevolencia voči nedodržiavaniu normy v iných okruhoch (napr. vo výslovnosti a v slovníku). Nárečia sa v tejto skupine pokladajú za čosi, čoho sa treba chrániť a čo je vo svojej podstate nevhodné, nepekné, iba ak v istých prípadoch súce ako prostriedok humoru. Osoby zaradené do tejto skupiny sa domáhajú pomoci jazykovedcov a neraz im kladú otázky, ako riešiť konkrétne jazykové problémy, často priamo z príslušného pracovného okruhu, najmä takého rázu, kde doterajšia jazyková norma neposkytuje jednoznačné riešenie alebo kde treba normu podopĺňať a rozviť. To je triezvy a aktívny postoj k jazyku v rámci príslušného okruhu práce, a to bez nároku na hlbšie teoretické vniknutie do jazykovedných problémov. Skupina, ktorú charakterizuje tento postoj, chápe jazykovedu a jazykovedcov ako inštitúciu a ľudí s povinnosťou pomáhať, aby jazyk dobre slúžil ako

prostriedok spoločenského styku. Obrazne možno povedať, že táto skupina ľudí nedá jazykovedcom pokoj; ustavične stavia pred nich praktické úlohy a povinnosti, ktoré donáša každodenný život.

4. Nasledujúcu skupinu zjednocuje profesionálny vzťah k jazyku. Je až štvorvrstvová. Prvá jej zložka používa jazyk nielen v jeho celonárodnej pestovanej podobe (spisovná slovenčina), ale využíva i jeho zemepisné a vrstvové varianty (krajové a stavovské nárečia). Túto zložku tvoria slovesní umelci a vôbec umelci slova, ktorí nielen jazykovú normu dodržiavajú, ale i v slovesnom umení dotvárajú, a preto i tvorivo v zmysle zákonitostí jazyka narúšajú. Druhú zložku skupiny predstavujú ľudia, ktorí verejne podávajú svoje myšlienky v písaných alebo hovorených prejavoch, a tak informujú, poúčajú a učia čitateľov, poslucháčov, žiakov (tlač, hromadné komunikačné prostriedky, škola). Do tretej zložky patria odborní a vedeckí pracovníci, ktorí svoje odborné skúsenosti a výskumy uverejňujú v článkoch a v knižných štúdiách; dotvárajú jazykovú normu najmä v okruhu odborného názvoslovia a rozvíjajú odborný (teoretický a popularizačný) štýl jazyka. Napokon štvrtú zložku zastupujú jazykovedci; skúmajú konkrétne jazykové prejavy a cez ne sústavu jazyka, odhaľujú zákonitosti v jazyku, formulujú súbor pravidiel čiže platnú normu, podľa ktorej sa treba spravovať pri používaní a výbere jazykových prostriedkov na vecne správne a štylisticky vhodné vyjadrenie myšlienok. Túto zdanlivo rôznorodú skupinu charakterizuje tvorivá aktivita pri dotváraní, rozvíjaní a výskume jazyka v súlade s novými vyjadrovacími potrebami spoločnosti. Jej postoj k jazyku označíme ako t v o r i v ý . — Pravdaže, tvorivosť v okruhu jazyka prechádza vzájomnou kritikou v duchu užitočnej partnerskej spolupráce. — Prvé tri zložky tejto skupiny používajú jazyk ako prostriedok svojho verejného účinkovania a umeleckej tvorby a štvrtá (jazykovedci) okrem toho skúma jazyk ako predmet vedy o jazyku, jazykovedy. Závery, ku ktorým sa vedeckým výskumom jazyka dostáva, sú jednak príspevkom do poznania spoločenských javov (všeobecný teoretický cieľ), jednak na základe hlbšieho pochopenia jazykových javov a prvkov majú pomôcť pri všestrannom zvyšovaní jazykovej kultúry vo všetkých okruhoch práce, umenia a záujmov (praktický cieľ).

5. Napokon uvedieme pomerne malú, no pozoruhodnú skupinu jednotlivcov, ktorí sa veľmi dôrazne domáhajú všeobecnej reformy nášho jazyka, ba prirodzených jazykov vôbec. Podaktorým z tejto extrémnej skupiny nevyhovujú ani umelé jazyky. Tvrdia, že jazyky majú nelogické (nezmyselné) kategórie (gramatické významy, napr. gramatický rod podstatných mien), ako moderný komunikatívny prostriedok nevyhovujú, preto ich treba radikálne pretvoriť, zreformovať v celej ich sústave. Postoj tejto skupiny označíme ako postoj d e š t r u k t í v n y c h r e f o r m á t o r o v . Jednotlivci s takýmto postojom k jazyku a kon-

krétne k slovenčine majú podobný deštruktívny postoj i k jazykovedcom. Možno ho charakterizovať takto: Jazykovedci majú použiť jazykovedu na radikálne zracionalizovanie jazyka bez ohľadu na jeho doterajší prirodzený stav a rozvoj; ak to neurobia, nesplnia svoju úlohu.

III. Postoje ľudí k jazyku a jazykovede (jazykovedcom), ako sme ich naznačili v prvých štyroch skupinách, pokladáme za celkom prirodzené a stretneme ich medzi používateľmi všetkých prirodzených jazykov. Ani extrémny piaty postoj nie je iba slovenskou špecialitou; deštruktívni reformátori sa nájdu aj inde. Jazykovedci svoju prácu vo verejnosti na zvýšenie jazykovej kultúry taktne zacieľujú na to, aby neprimeraných postojov k jazyku (postoj oslavnej úcty a deštruktívny postoj) bolo čím menej a aby sa neúnosne nešírili.

Na adresu extrémnych a nihilistických postojov („reformátorský" postoj) chceme obrazne povedať, že i jazykovedci pokladajú jazyk za poklad, ibaže nie za zakopaný; sú za jeho veľadenie i brúsenie, no nie za to, aby sme ho nebodaj nahradili fantastickou neprirodzenou múmiou.

Postojom k jazyku, ako sme sa ich tu v náznaku pousilovali predstaviť, nezodpovedá dajako priamo úmerne rečová prax. Poznanie jazykovej normy, dodržiavanie jej pravidiel a poučiek často kríva za postojom. Pri nedodržiavaní jazykových pravidiel vždy prichádza do úvahy jazyková kritika. Zúčastňujeme sa na nej bežne všetci a z povinnosti svojho povolania ju vykonávajú jazykovedci. Aj jazyková kritika, posudzovanie konkrétnych jazykových prejavov, ak sa orientuje správnym smerom, prispieva na zmenu nesprávneho postoja k jazyku a k osobným jazykovým prejavom. Pravdaže, jazyková kritika sa týka aj jazykovedcov, a to najmä keď sa dívame na jazykovedca ako na používateľa reči: keď posudzujeme jazykovú stránku jeho článkov, štúdií. O jazykovej kritike sa už dosť dávno u nás obrazne povedalo, že nepôjdeme na nikoho na Slovensku kolom, ak robí jazykové chyby. V Tézach o slovenčine sa hovorí to isté inými slovami takto: „Treba vykonávať morálny tlak na tých, čo nedoceňujú hodnotu spisovného jazyka alebo neuznávajú záväznosť jeho kodifikácie."

Pri jazykovej kritike v okruhu slovesnej tvorby (štvrtá, tvorivá skupina) treba pamätať i na to, že tam, kde sa tvorí, treba rátať aj s istým percentom nepodarkov. Čím pokojnejšia bude nálada okolo jazykovej kritiky, tým väčší bude jej úspech v jazykovej kultúre. Má privádzať k aktívnemu a tvorivému postoju k národnému jazyku a k spoluzodpovednosti za jeho stav, a to s dôsledným zreteľom na komplex cieľov našej socialistickej spoločnosti.

HLASY O SLOVE

Jozef Ignác Bajza — rozhovor o jazyku

J. I. Bajza, významná osobnosť nášho národného obrodenia, buditeľ, ktorý si uvedomoval, že „prvý ku knihám slovenským ľad lámal", vstúpil znova do nášho národného a kultúrneho vedomia reedíciou knihy-románu *Príhody a skúsenosti mladíka Reného* (Tatran, Bratislava 1970). Z dialógu, v ktorom sprievodca poúča Reného o Slovákoch, ich jazyku a literatúre, prinášame myšlienky o jazyku a prostriedkoch na jeho zveľaďovanie.

... Niektoré národy sa však uspokojujú s tým, že o nich píšu cudzí — a to je veru najsmutnejšie... Sám si už spomenul, na akú veľkú škodu je Slovákom, že nemajú vlastných kníh, lebo veď nepoznajú ani svoj národ. A čo ich jazyk, ich rodná reč? Predpokladám, že sa zachovala v peknej pôvodnej podobe."

„Reč hocktorého národa zveľaďuje a rozširuje napríklad i obchodovanie a iné styky, vzájomné spolunažívanie, vospolné osídľovanie; no takýmto spôsobom a prostredníctvom týchto stykov sa i kazí, keď sa do nej vnášajú všelijaké vidiecke slová. Knihy však zachovávajú reč v pravej pôvodnej forme, cibria ju a takú zošľachtenú rozširujú čo najďalej. Knihy ochraňujú reč, aby nezanikla alebo sa nezopsula — a keď sa jej dačo také predsa len prihodí, knihy ju očisťujú a privádzajú do pôvodnej krásy. Príkladom toho sú v našich časiech Francúzi a Nemci. Oboji naučili svojím jazykom už toľké národy práve písomnosťami, knihami!"

„Isteže, na udržanie, rozšírenie a zošľachtenie jazyka niet úspešnejšieho prostriedku nad pero," odpovedal sprievodca. „Veru, ako správne vravíš, okrem tohto spôsobu nieto vari iného, dosahujúceho podobný výsledok, lebo čo sa raz napíše, pretrvá dlhý čas. Nuž a ktorí nechcú žiť takýmto spôsobom, tých reč postupom času veľa stráca zo svojej dokonalosti — a takí sú podľa pravdy Slováci, aby sme sa znovu vrátili k nim.

Nemienim hovoriť o rozdielnostiach, ktoré vládnu v jazyku rozličných slavianskych kmeňov, ako sú Česi, Poliaci, Srbi, Korutánci, Vindi, Čerkézi, Moskovčania, Dalmatínci, Chorváti, Sklavini, Slávokvádi a tunajší Slováci, ktorí si jediní zachovali pôvodné meno Slováka. Vravím, že nechcem nič vravieť o veľkej rečovej rozdielnosti medzi ratolesťami jedného kmeňa, lež iba o tej, čo jestvuje tam, kam pôjdeme a kde už vlastne sme. Všímajte si jazyk nárečí medzi Slovákmi tohto kraja a zistíte v každej obci odlišné nárečie...

(J. I. Bajza, *Príhody a skúsenosti mladíka Reného*, Bratislava 1970, 227—228.)

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

chrbtina — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Za spisovné sa teda pokladá iba *chrbtovina* (1. mäso z chrbta; 2. chrbtica). Za primeranejšie pokladáme hodnotenie v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu. V tom sa slovo *chrbtina* pokladá za spisovné, a to zriedkavé. My by sme ešte dodali, že popri slove *chrbtovina* má neterminologickú povahu. Zo slovotvornej stránky je to slovo ústrojné, utvorené podobne ako slovo *chrbtica.*

chriašť — SSJ uvádza druhý význam „niečo nevydarené, nevyrastené (zle vyrastená rastlina, zle vyrastený človek alebo zviera)" ako nespisovný, nárečový. So zreteľom na silnú expresívnosť by sme toto slovo pokladali za spisovné, a to zriedkavé.

Poznámka. Podobné slovo *chriašteľ* vo význame „slabý, zakrpatený človek" SSJ hodnotí ako spisovné a pokladá ho za pejoratívne.

chrobavý — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Za spisovné sa teda pokladá iba prídavné meno *červavý.* Myslíme, že slovo *chrobavý* je ústrojne utvorené od slova *chrobák,* ktoré je jednoznačne spisovné. Pokladáme za primerané slovo *chrobavý* hodnotiť ako spisovné a popri *červavý* ako zriedkavé (tak sa hodnotí aj v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu).

Za spisovnú pokladáme aj podobu *chrobačný,* hoci zo slovotvorného hľadiska nie je tak jednoznačne ústrojná ako *chrobavý.*

chroptiť — SSJ uvádza ako spisovné expresívne zriedkavé slovo. Z malého počtu dokladov (štyri) vidieť, že ide o novšie prevzatie z češtiny a že ho súčasní autori už nepoužívajú. To značí, že sa pociťuje ako nenáležité. V slovníku ho ako heslové slovo bolo treba uviesť obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *chripieť, chrčať* polotučne.

Rovnako hodnotíme aj sloveso *chraptiť.* V SSJ sa uvádza ako spisovné expresívum.

---

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

Poznámka. V Slowári A. Bernoláka sa obidve spomenuté slovesá označujú ako české slová. Sloveso *chroptiť* sa ako chybné uvádza aj v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu.

chrupkavý — SSJ uvádza vo význame „chrumkavý" ako spisovné slovo bez obmedzenia. Prídavné meno *chrupkavý* aj my hodnotíme ako spisovné slovo. Treba však povedať, že sa svojím pôvodom viaže na západoslovenskú nárečovú oblasť (dokladový materiál to dosvedča) a že je v spisovnej reči popri bežnom *chrumkavý* zreteľne zriedkavé. Ako také sa malo uviesť aj v slovníku.

Rovnako by sme vo význame „chrumkať" a „chrúmať" hodnotili aj slovesá *chrupkať* a *chrúpať*.

Poznámka. Pravda, slovesá *chrupkať* a *chrúpať* vo význame „vydávať zvuk, ktorý vzniká napr. pri drvení alebo hryzení niečoho tvrdého" sú v spisovnej reči bez akéhokoľvek obmedzenia.

chtíč — SSJ uvádza ako z češtiny prevzaté knižné zastarané slovo. Myslíme, že sa toto slovo v spisovnej slovenčine na dosiahnutie knižnosti, a najmä zastaranosti využiť nedá. Celkom jednoznačne sa hodnotí ako cudzí prvok v našej slovnej zásobe. V slovníku ho bolo ako heslové slovo treba uviesť obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *(nízky) pud, vášeň, (telesná) žiadostivosť, telesné chúťky* a pod. polotučne.

Poznámka. Slovo *chtíč* sa v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu uvádza s hviezdičkou. Tak sa uvádza aj v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940. A. Bernolák ho vo svojom Slowári uvádza ako české slovo a ako slovenský ekvivalent navrhuje slovo *chuť*.

chuďas — SSJ uvádza ako knižné zastarané slovo. Myslíme, že na dosiahnutie uvedených príznakov by sa toto slovo v súčasnosti použiť nedalo. Treba ho z hľadiska normy hodnotiť ako jednoznačne nespisovné (ide o neslovenský slovotvorný model). V slovníku sa ako heslové slovo malo uviesť menším typom a jeho spisovný ekvivalent *chudák* polotučne.

chuchmať, chuchňať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „fufnať" .Myslíme, že so zreteľom na expresívnosť (SSJ ju zaznačuje) treba slovesá *chuchmať, chuchňať* pokladať za spisovné zriedkavé synonymá k bežnému *fufnať*.

Rovnako hodnotíme aj adjektíva *chuchmavý, chuchňavý* vo význame „fufnavý". SSJ ich uvádza ako nárečové.

chujava — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s dvoma významami: 1. fujavica, chumelica; 2. druh jedla, zemiaky s kapustou a škvarkami. O tom, že slovo *chujava* treba v prvom význame pokladať za spisovné, svedčí rozloženie autorov: doklady máme od Kukučína, Hviezdoslava, F. Kráľa, Novomeského, Jesenskej a Pártošovej. O spisovnosti druhého významu (doklady máme iba od Kukučína) možno uvažovať na základe toho, že ide o pomenovanie reálie (druh jedla).

Poznámka. Rozhodovať o spisovnosti alebo nespisovnosti v takom prípade, o aký ide pri druhom význame slova *chujava,* je ťažko. Ťažkosť je v tom, že rozličné reálie — a najmä názvy jedál — sú veľmi pestré i ako názvy i ako reality a zvyčajne nemáme k dispozícii ani zďaleka všetky vecné a jazykové údaje. Ak však ide o pomenovanie, ktoré sa z formálnej stránky neprotiví kritériám spisovnosti, pokladáme za správnejšie aj pri nedostatku potrebných údajov nevylučovať ho zo spisovnej slovnej zásoby.

chujavica — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „fujavica". Hodnotili by sme ho rovnako ako prvý význam slova *chujava.*

chválne — SSJ uvádza ako nepríznakové spisovné slovo. Myslíme, že je primeranejšie hodnotiť ho tak, ako sa v SSJ hodnotí jeho opozitum *nechválne* — ako knižné zastarané slovo. Vidí sa nám, že ho tak využíva napr. Lacková-Zora: *Sám barón Jezsenák sa osvedčoval ako hlava otvorená a rečník chválne známy.*

chvelý — SSJ uvádza ako knižné zastarané slovo. Myslíme, že sa toto slovo — bez zreteľa na knižnosť — na dosiahnutie efektu zastaranosti využiť nedá. Vo vzťahu k spisovnej reči ho treba hodnotiť ako nespisovné.

Poznámka. V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu sa slovo *chválne* hodnotí ako básnické a zriedkavé. Myslíme, že by sa dnes pociťovalo ako nenáležité aj v básnickej reči.

chvíľa — SSJ druhý význam „pekný čas, pekné slnečné počasie" uvádza ako nespisovný, krajový. Rozloženie autorov o primeranosti takéhoto hodnotenia nesvedčí. Doklady máme od Stodolu, Švantnera, Hečku a Zúbka. Slovo *chvíľa* v uvedenom význame pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné, a to trocha expresívne.

chvost — SSJ druhý význam „kus dobytka" uvádza ako nespisovný, ľudový. V tomto prípade ide o pomenovanie celku časťou (pars pro toto), ktoré je v spisovnej reči celkom bežné (napr. *hrdlo* v spojení *päť hladných hrdiel* značí zvyčajne päť hladných detí). Myslíme, že aj

slovo *chvost* v takomto použití treba pokladať za spisovné, a to hovorové. Uvádzame doklad: *Otec mával, kravy, nejeden c h v o s t jalovizne.* (Hviezdoslav) V tom istom význame sa v SSJ slovo *srsť* pokladá za spisovné.

chyba — SSJ pri prvom význame po značke pre frazeológiu uvádza spojenie *chyba lávky* ako hovorové a vykladá ho: „chýba nejaká podmienka, aby sa niečo mohlo uskutočniť". Myslíme, že táto fráza je v spisovnej slovenčine aspoň knižná, a to je s hovorovosťou v priamom protiklade. Je možné, že pri podrobnejšom výskume by sa ukázali aj pochybnosti o jej spisovnosti.

P o z n á m k a. Pri hesle *lávka* sa v SSJ spojenie *chyba lávky* neuvádza.

chymražný — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „slabý, neduživý, chorľavý". So zreteľom na silnú expresívnosť (SSJ ju nezaznačuje) by sme toto adjektívum pokladali za spisovné slovo. Doklady (je ich okolo desať) máme od dvoch autorov: od Švantnera a Horáka. Jeden z nich uvádzame: *Jeden z nich (z Habnrbulcov) bol ešte celkom mladučký, taký neodrastený, tenký a c h y m r a ž n ý.* (Švantner)

chytľan — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „parom". Pretože ide o expresívne slovo (SSJ expresívnosť nezaznačuje), pokladáme za primerané hodnotiť ho ako spisovné so zriedkavým výskytom. Doklady máme od Rázusa a Rázusovej-Martákovej.

P o z n á m k a. Z významovej stránky je slovo *chytľan* podobné slovu *beťah,* o ktorom sme na príslušnom mieste hovorili[2]: pôvodný význam „epilepsia" zanikol a ostal široký význam „parom, čert, diabol, zlý duch" a pod.

chytroš — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „chytrák, šikovný človek". Myslíme, že zo slovotvorného hľadiska je slovo *chytroš* ústrojné a že ho možno pokladať za spisovnú zriedkavú obmenu bežného *chytrák.*[3]

P o z n á m k a. SSJ nezachytáva pri slove *chytroš* význam „náhlivec", na ktorý máme doklad od Hviezdoslava. Tento význam je od pôvodu slovenský. Slovo *chytrák* s pejoratívnym významom „prefíkaný, prebitý, lstivý človek, šibal" sme do slovenčiny prevzali z češtiny. Za nenáležité ho v slovenčine pokladá napr. A. B e r n o l á k. Vo svojom Slowári mu pripisuje (myslíme,

---

2 Kultúra slova 1, 1967, 139.

3 Tak sme hodnotili aj slovo *figľoš.* Pozri Kultúra slova 3, 1967, 263.

že umele) význam „náhlivec, ponáhlač". Okrem toho odkazuje na heslo *falešník* a tam pri treťom význame uvádza slovenské synonymá *klamač, lesťivec, šalbár, podvodník* a uvádza české ekvivalenty *chitrák, šantoročník*. Aj F. Frýdecký — P. Kompiš slová od základu *chytr-* v spomenutom význame pokladajú iba za české (Příruční slovník česko-slovenský a slovensko-český, Praha 1919). V tomto význame ich neuvádza ani Tvrdého slovník. Bez obmedzenia sa však uvádzajú vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu. Tak ich uvádza aj slovník A. Jánošíka — E. Jónu. V SSJ sa uvádza obmedzenie pri adjektíve *chytrý* a pri abstrakte *chytrosť*. Obidve sa hodnotia ako zastarané. Myslíme, že ide o neprimerané hodnotenie, lebo v našom materiáli máme od súčasných autorov na adjektívum *chytrý* vo význame "dôvtipný, bystrý" desať dokladov. Na význam „rýchly" máme iba jeden doklad. Myslíme, že slová od základu *chytr-* vo význame, o ktorom bola reč, treba už pokladať v spisovnej slovenčine za adaptované.[4]

Znova o termínoch tehotnosť a ťarchavosť

JÁN HORECKÝ

V minulom ročníku tohto časopisu lekár B. Finďo (v príspevku *O jednom zo základných lekárskych termínov v širších súvislostiach*, KS 4, 1970, 77—80) veľmi presvedčivo ukázal, že slová *ťarchavý* a *ťarchavosť* nie sú umelé, ako sa niektorí odborníci nazdávajú, ale majú hlboké korene v slovenskom jazyku i primeranú tradíciu v slovenskej lekárskej literatúre. Pravda, neslobodno popierať, že značnú tradíciu tu majú i slová *tehotný* a *tehotnosť*. Práve preto však bolo správne, že B. Finďo poukázal na širšie súvislosti. Ale v jeho argumentácii sa neobjavili práve vlastné jazykové súvislosti, totiž bežné spojenia a výrazy, v ktorých sa slová *ťarchavý* a *ťarchavosť* vyskytujú a v ktorých mô-

[4] Námietka, že sa takýmto riešením porušuje sémantický systém slovenčiny, lebo v nej je na základ *chytr-* viazaný iný (pôvodný, domáci) význam, nie je celkom oprávnená. Ide totiž o to, že na tom mieste, kde je v slovenčine tento pôvodný význam, sa nič nenarušilo: príslovky *chytro* vo význame „rýchlo" sa prevzatie slov (v zátvorke uvádzame počet dokladov zo súčasnej literatúry) *chytrácky* (vyše 20), *chytráctvo* (vyše 15), *chytračiť* (okolo 20), *chytrák* (vyše 15), *chytristika* (5) nedotklo. Tam dokladov na význam „rozumne, múdro" niet. A tak sa vlastne do spisovnej slovenčiny prevzala celá skupina slov od základu *chytr-*, ktoré predtým v inom (pôvodnom, domácom) význame v nej neboli. Výnimkou je iba sporadický výskyt adjektíva *chytrý* vo význame „rýchly", ktorý sme spomínali.

žu byť synonymné s latinskými, resp. poslovenčenými latinskými slovami *gravidný* a *gravidita*. Na tieto jazykové súvislosti a vlastnosti chceme tu poukázať.

Prídavné meno *ťarchavý* má vlastne dve gramatické podoby. Najčastejšie sa vyskytuje ako spodstatnené prídavné meno na označenie osoby ženského rodu, teda *ťarchavá, ťarchavej, starostlivosť o ťarchavé*.

No popritom sa v odbornej literatúre vyskytuje aj v pôvodnom adjektívnom význame, napr. v spojeniach *ťarchavá žena*, ale aj *ťarchavá maternica*. Ba v tejto adjektívnej funkcii je známe aj v prenesenom význame. V Slovníku slovenského jazyka sa napr. uvádzajú spojenia *ťarchavé ticho* a *mrákava ťarchavá bleskmi* (toto posledné zo Sládkoviča).

Okrem tohto základného prídavného mena sa vyžaduje aj prídavné meno vyjadrujúce vzťah k ťarchavosti a dá sa úplne pravidelne odvodiť príponou *-ný*. Potrebné je v spojeniach ako *ťarchavostná pečeň, ťarchavostná oblička, ťarchavostné zmeny, ťarchavostný organizmus*.

Od tohto prídavného mena je známa a potrebná aj príslovka: *ťarchavostne zmenená maternica*. A môžeme utvoriť aj ďalšie prídavné meno predponou *pred-: predťarchavostné zmeny*.

Veľkou výhodou prídavného mena *ťarchavý* je aj to, že od neho možno veľmi dobre utvoriť sloveso potrebné na vyjadrenie zmeny stavu, a to v podobe *oťarchavieť*.

Všetky tieto možnosti treba uviesť preto, že ako hlavný argument pre podoby *tehotný, tehotnosť* sa uvádzala ich nosnosť, ich schopnosť byť základom pre ďalšie odvodzovanie. Nasledujúca tabuľka však ukazuje, že z hľadiska nosnosti sú podoby *tehotný* i *ťarchavý* úplne rovnocenné. Nemožno to povedať o podobe *samodruhý*, ktorá nie je takým dobrým základom pre ďalšie tvorenie.

gravidný	ťarchavý	samodruhý	tehotný
gravida	ťarchavá	samodruhá	tehotná
gravidita	ťarchavosť	samodružie	tehotnosť
graviditný	ťarchavostný	—	tehotenský
graviditne	ťarchavostne	—	tehotensky
pregraviditný	predťarchavostný	—	predtehotenský
—	oťarchavieť	—	otehotnieť

Ako vidieť z prehľadu, podoby *ťarchavý* a *tehotný* sú najviac nosné, i keď sa neberie do úvahy okolnosť, že nemáme vhodný domáci ekvivalent pre latinské *primigravida (prvý raz ťarchavá)*. Ďalej v rade slov so základom *ťarchavý* je úplná jednotnosť, kým v rade so základom *tehotný* sa prídavné meno k substantívu *tehotnosť* netvorí jednoducho pripojením prípony *-ný* (čím by vzniklo slovo *tehotnostný*), ale skôr od základu *tehotn-* pridaním prípony *-ský* a vložením vkladnej hlásky medzi *-tn-*. Treba pripomenúť, že od takého istého základu sa tvorí aj

podstatné meno *tehotenstvo,* ktoré sa vyskytuje popri *tehotnosť* ako rovnoznačné. Boli síce pokusy o rozlišovanie medzi *tehotnosť* a *tehotenstvo* asi v tom zmysle, že slovom *tehotnosť* by sa označoval stav, slovom *tehotenstvo* obdobie tehotnosti. Ukazuje sa však, takéto rozlišovanie nie je potrebné (ako svedčí jediné latinské slovo *graviditas,* resp. slovakizované *gravidita)* a napokon že nie je ani také jednoduché tieto dva pojmy jednoznačne rozlíšiť.

K ďalším argumentom proti slovám *ťarchavý* a *ťarchavosť* patrí ich expresívnosť alebo aspoň nie neutrálnosť. Je pravda, že štylistická neutrálnosť je jednou zo základných požiadaviek na termín. Ale pri slove *ťarchavý* práve pre jeho značnú zaužívanosť v ľudovej reči nie je expresívnosť taká výrazná, že by bola prekážkou jeho prijatia za termín. Možno pripomenúť, že podobné argumenty boli aj proti slovám *dojča* a *dojčiť,* a jednako sa už dnes tieto slová pokladajú za bežné termíny.

A okrem toho v prísne vedeckých prácach, ak by sa slová *ťarchavý* a *ťarchavosť* mohli zdať expresívne na pozadí väčšieho počtu prevzatých slov grécko-latinského pôvodu, možno používať latinské, resp. slovakizované latinské podoby *gravidita, gravidný.*

Na záver treba ešte povedať, že i keď označujeme prevzaté slová typu *gravidita* i domáce slová typu *ťarchavosť* ako synonymné, nebolo by z hľadiska štylistickej jednoty únosné striedať ich v tom istom diele. Ešte menej únosné by bolo striedať termíny *ťarchavosť, samodruhosť,* resp. *samodružie* a popri tom ešte používať aj podobu *tehotnosť.* Treba sa vždy rozhodnúť pre jednu zo správnych možností a nesprávne termíny vôbec nepoužívať.

Využitie nárečových expresív v spisovnom jazyku

KONŠTANTÍN PALKOVIČ

Nárečia sa od seba odlišujú neutrálnou, pojmovou (nocionálnou) zložkou slovnej zásoby, ale ešte vo väčšej miere jej emocionálnou (citovo zafarbenou) zložkou. Tejto časti nárečovej lexiky sa doteraz nevenovala náležitá pozornosť, a to ani pri výskume, ani pri analýze. Príčiny pochopíme, keď si osvetlíme ráz nárečových expresív (väčšina emocionálnych výrazov sú totiž expresíva).

Expresívnou lexikálnou jednotkou sa často pomenúva to, čo je už pomenované neutrálnym názvom. Medzi neutrálnym a expresívnym pomenovaním v rámci toho istého synonymného radu môže byť rozdiel iba v subjektívnom príznaku. Napr. *piť — logať* (t. j. „piť" + subjektívny

hodnotiaci postoj[1]). No expresívny výraz sa môže od neutrálneho odlišovať aj istým objektívnym príznakom. Napr. *hlava — tekvica* (t. j. holá, veľká hlava + vyjadrenie subjektívneho postoja). Expresívum často pomenúva jedným slovom to, čo sa neutrálne označuje dvojslovnou pomenovacou jednotkou. Napr. *planač — nemastné jedlo* (Brezová)[2].

V subjektívnych príznakoch expresív sa prejavuje alebo kladný, citovo priaznivý, príjemný postoj hovoriaceho, ako je to pri melioratívach (zlepšujúcich slovách), hypokoristikách (maznavých, slovách), zdrobneninách, lichotivých výrazoch, alebo nepriaznivý, negatívny vzťah (pohŕdanie, výsmech ap.), ako je to pri pejoratívach (slovách so zhoršeným významom), zveličeninách, žartovných, posmešných výrazoch, vulgarizmoch a i.

Už z povahy expresív vyplýva, že mnohé z nich sa používajú iba v určitom citovom rozpoložení hovoriaceho, alebo že ich (aspoň istú časť) upotrebúvajú jednotlivci s výrazným temperamentom a istým citovým založením. Sú teda zriedkavejšie, vzácnejšie ako neutrálne výrazy. Preto je na ich výskum potrebný dlhší čas, viac rozličných situácií i viac jednotlivcov — objektov výskumu s primeraným duševným založením, a to ľudí vtipných, veselých, ironických, kritických ap. Výskum expresív je ťažší pre cudzieho explorátora (skúmateľa) nielen z dôvodov časových, ale aj sociálno-psychických. V skúmanom nárečí môžu mať ľudia pred cudzím skúmateľom isté spoločenské zábrany (najmä pri výskume priamo, otázkami) a to môže ovplyvniť výber výrazových prostriedkov informátora smerom k neutrálnej zložke slovnej zásoby. Výskum pomocou dotazníka je tu ťažký, ba aj menej vhodný. Presný význam expresív totiž vyplýva iba zo situácie, kontextu.

Výskum nárečových expresív je však mimoriadne potrebný. Expresíva totiž tvoria charakteristickú zložku každého nárečia (každej lokality) a neraz uchovávajú zvyšky staršieho stavu slovnej zásoby. Sú teda dôležitým prameňom pre poznanie nárečí a ich vzájomné porovnávanie, sú zložkou slovnej zásoby, a preto ich treba ako každý iný lexikálny materiál zozbierať.

Nárečové expresíva sú okrem toho významným prameňom obohatenia spisovného jazyka. Spisovná slovenčina má oveľa menej expresívnych výrazov ako napr. čeština, jazyk s dlhšou spisovnou tradíciou. Za pomerne krátke obdobie trvania spisovnej slovenčiny spisovatelia nepoužili vo svojich dielach dostačujúce množstvo expresív (či už z hovorovej slovenčiny, z nárečí alebo ako vlastné výtvory). V jednotlivých

---

[1] V istej situácii tu môže byť rozdiel aj v objektívnom príznaku (t. j. „veľa piť").

[2] K. Palkovič, *Nárečie Brezovej,* zb. *Brezová pod Bradlom,* Bratislava 1970, 242. Porov. bohatstvo expresív v tomto nárečí (str. 242-245).

literárnych útvaroch sa slabo u nás uplatnili humor, irónia, satira, ktoré predpokladajú rozvitú zásobu expresív. No expresíva sú v spisovnom jazyku veľmi potrebné. Ich nedostatok sa prejavuje najviac pri prekladoch. Preto sú dosť často preklady z cudzej satirickej a humoristickej literatúry menej účinné ako paralelné preklady v češtine.

Expresívne výrazy z nárečí sa môžu prijať do spisovného jazyka bez veľkých ťažkostí, pravda, po istej úprave do spisovnej podoby, a nie všetky. Každý expresívny výraz je v spisovnom prejave príznakový, upútava pozornosť vnímateľa svojou emocionalitou. S tým cieľom ho aj autor používa. A nový nárečový expresívny výraz v spisovnom texte ešte znásobuje účinok, ktorého vyvolanie bolo autorovým zámerom. Nepôsobí tak rušivo ako dialektizmus z neutrálnej zložky slovnej zásoby.

Spisovný jazyk treba hodnotiť aj podľa toho, koľko má výrazových prostriedkov a ako sú tieto prostriedky štylisticky diferencované. Prijatím časti expresív z nárečí (pravda, účelne, s mierou a uvážene) by sa obohatil spisovný jazyk o dôležitú zložku vyjadrovacích prostriedkov.

Domnievame sa, že k nárečovým expresívam by sa malo siahnuť v istých prípadoch aj pri hľadaní vhodných ekvivalentov k príslušným českým emocionálnym výrazom, a to vtedy, keď ich v spisovnom jazyku nenájdeme.[3] Je isté, že pri konfrontácii slovnej zásoby dvoch jazykov v slovníkoch sa vyskytnú aj prípady, že daktoré slovo nemá v druhom jazyku vôbec ekvivalent. Iba také slovo, ku ktorému nenájdeme primeraný ekvivalent v nárečiach, bude treba tlmočiť výkladom.

Š. Peciar[4] poukázal na ťažkosti pri hľadaní ekvivalentov k českým výrazom (zväčša expresívnym), ktoré označujú ľudí podľa istých vlastností. Chceme tu na príklade z výberu nárečových emocionálnych výrazov ukázať jednak na slovné bohatstvo pri pomenúvaní ľudí podľa istých telesných znakov a povahových vlastností, jednak na hojnosť synoným (tautoným), ktoré sa v tomto tematickom okruhu v nárečiach vyskytujú.

Pri pomenúvaní človeka podľa zovňajška alebo duševných vlastností vystupuje do popredia najčastejšie jeden, zriedka dva znaky. Ilustrujeme si to príkladmi zo záhorského nárečia. Označuje sa napr. človek malý: *žabár, kraťoch, kocprd, úrezek, útržek, pječek, prček, škrček, krpál* (súčasne „slabý"), *krpec* (aj „hnevlivý"); veľký, vysoký: *ohroma, stonoha, rároha, zyombidyo;** tučný: *bachráč, bachrál, cmuloň, kadub, škaláb, nadúč, pucek* (aj „malý"); silný (obyčajne aj „veľký"): *tavaz,*

[3] Porov. Š. Peciar, *Slovenské ekvivalenty českých činiteľských mien na -l,* Kultúra slova 4, 1970, 336, 337.

[4] Tamže.

* Z technických príčin označujeme bilabiálnu hlásku inak, ako je to bežné v literatúre (pozn. redakcie).

megoň; chudý: *suchár, chuďíl, viždžúr, smrčka* (aj „bledý"); špinavý, nečistotný: *zašubranec, zarípanec, uripa, šlampák, nešpidrnec;* pekný (vzrastom, oblečením): *štramák, fešák, frčko, frčkar, chụapák, švihák;* škaredý, hnusný: *škarétka, nešmaka, hňusoba* (aj morálne); zle, málo, nedbalo oblečený: *pustaja, víụupek, holoplúšča* (najmä dieťa), *hajdalák;* otrhaný: *škuban, šupar;* s nadmerne vyvinutými časťami tela: *hụavál, nohál, nosál, okál, piskál, plecňál, zubál, ušál,* podobne *peršál* (s pehami), *nahál (nahý);* bledý, zelený: *bleďoch, zelenka, zelenec;* blondín: *rizoch;* ľavák: *krchňák;* krivý, čaptavý: *chromaždža, klabrňa, šmatrchél, čaptoš, čapál;* opitý: *ožrạụa, ochlasta;* pažravý: *chrupoš, nemụata;* preberavý v jedle: *piploš, šnóbl, šňupák, mlaždžák* (aj v práci); nešikovný, nemotorný: *grambloš, lepák, nešika, gňíbala, babrák, hňeták* (aj „lenivý"), *nehiba, nemehụo;* lenivý, ťažkopádny: *povalanda, oloňďa, postavač, combola, dareba, corgoň;* nedbalý (často aj ako nadávka): *lajdák, loptoš, okmas, odroň, oštoba, ohava, ožehụo, trdụo* (aj „hlupák"), *pobuda, nedbạụa, lanták;* pojašený, divoch: *jašek, jašák, treščák, dzivúr, popụach, tretúr, jašidụo;* robiaci zmätky: *balamuťa, mjacikoša, moták;* málovravný: *mumák, ťuťmuť, mumáčisko, bubela;* bočiaci od ľudí: *neluda, trčák;* kto tára: *zviják, tučhuba, jachtáč, melhuba;* hnevlivý: *jedúšek, prchlavec, hažúr;* kto zapára: *pcháč, vrták, ždarák;* prešibaný, mudrujúci: *ťák, ťáček, fifik, fiškus, fifidụo, fikátor, oštoba, mudrlant;* hrubý, surový: *blvoň, slivoň, grobiján, chrapúň;* hlúpy, prisprostý: *bůbela, bivoụ, bumbula, gibas, bobeček, chmula, chmulizda, chruňa, omuňa, jura, motúz, mrkva, mrkvár, trúba, truhlík, trkvas, ťulapa, obúd, trotl, trdlo, mrťafa* a i. podľa zvierat; ktorý týra: *sekirant, trezirant.* Okrem toho sa označujú ľudia aj podľa iných vlastností, napr. starý, mladý, chudobný, bohatý, pomalý (v práci, pohyboch), chorľavý, stenajúci, rýchlo chodiaci, ľahkomyselný, neporiadny, zábudlivý, zhovorčivý, tvrdohlavý, nestály, často sa smejúci, vychvaľujúci sa, skúpy, lakomý, bojazlivý, druhých doberajúci, pyšný, vydierajúci, podozrievavý, ktorý premýšľaním zlepšuje prácu, ktorý kradne, klame, dotieravo pýta a i. Jestvuje veľa výrazov na označenie detí. Napr. malý chlapec: *frfa, frfňál, frfňák, knot, špunt;* súčasne špinavý: *uripa, soplák, soplivec;* nepodarené, nezbedné, hrubé decko (daktoré aj ako nadávky) *paňchart, prašál, prašivec, šibenec, hid, dobroďejka, zmija, podvršča, podvržec, pajzák;* tučné: *bugriš, megoň, corgoň;* dospievajúci chlapec: *čeladzín, chasňík, chaụan, vírostek, rosňák, šaranec, roskolínek, sečňák.* Označujú sa aj deti často plačúce, smejúce sa, samopašné, neslušné, túlavé, vymýšľajúce a i.

Uviedli sme viac príkladov, aby sme si mohli všimnúť aj jednotlivé slovotvorné typy nárečových emocionálnych výrazov. Tvoria sa príponami *-ák, -áč, -č, -ár, -ek, -oň, -och, -oš, -úr, -ec* (najmä pri deadjektívach) a i. Pre záhorské nárečie je typická najmä prípona *-ál* (pri de-

substantívach) a koncovka *-a.* Používajú sa aj zložené slová, prenesené názvy a výrazy prevzaté. Zriedkavé sú prípony *-ant, -dųo,* ojedinelé (expresívne) *-izda,* a *-anda.* Všimli sme si, že sa tu vyskytli daktoré rovnaké lexikálne jednotky i niektoré prípony zhodné so spisovným jazykom. Najviac synoným je pri názvoch označujúcich negatívne vlastnosti človeka.

Aspoň stručne si všimneme, čo sa ešte v nárečiach označuje emocionálnymi výrazmi. Mnoho expresív sa vyskytuje na označenie žien podľa vlastností, najmä zlých, ako je klebetná, špinavá, neupravená, neporiadna, nemotorná, stará, veľmi pohyblivá, robustná a i. Dievčatá sa zase pomenúvajú osobitnými názvami. Veľa expresív je pri označovaní častí tela, rozličných starých, odhodených častí odevu, obuvi, nábytku, náradia, starých budov, príliš malých alebo veľkých vecí, nechutných, zle pripravených (nepodarených) jedál, škaredých, starých zvierat ap. Pri domácich zvieratách sa vyskytujú aj žartovné a lichotivé výrazy. Tie sa používajú spolu s príslušnými povelmi na privolávanie zvierat.

V nárečiach je aj veľa expresívnych slovies. Označujú sa nimi rozličné činnosti človeka, súvisiace s biologickými a fyziologickými funkciami (najmä s jedením, pitím, spaním), s vnímaním (najmä zrakom a sluchom), s rozličnými prejavmi rečovými, duševnými (smiech, plač), s rozmanitými formami chôdze a iného pohybu, s prácou a vzťahom k nej. Iné expresíva označujú činnosť vyplývajúcu zo vzťahu medzi ľuďmi, ako je napr. biť sa, klamať, kradnúť, dobiedzať, alebo súvisiace so vzťahom k veciam, k majetku, s rozličnými druhmi ľudskej práce v domácnosti i mimo nej.

Mnoho expresívnych výrazov je v starých slovníčkoch, najmä rukopisných.[5] Sú tu slová jednak z nárečí, jednak z hovorovej reči vzdelancov, ktoré sú vhodne utvorené a často veľmi vtipne a výstižne vyjadrujú skutočnosť. Mnohé z nich sa nedostali do spisovného jazyka (do beletrie, a tým ani do Slovníka slovenského jazyka).

Ako sme ukázali, v nárečiach je veľa druhov expresív a iných emocionálnych slov, z ktorých niektoré vytvárajú bohaté synonymné rady. Úlohou slovenských dialektológov je túto zložku slovnej zásoby vyskúmať, zozbierať a poskytnúť tak materiál, z ktorého možno čerpať pri dopĺňaní a obohacovaní spisovného jazyka.

---

[5] Napr. rukopisné slovníčky dodatočne nazvané *Slovník nárečových slov zo zbierok rozličných autorov (Dobšinský, Ján Chalupka, Ctiboh Zoch, Michal Godra),* ktoré sa nachádzajú v archíve akademika Ivana Staneka. Správu o slovníčkoch a stručnú charakteristiku porov. v mojom príspevku *Z nárečových zbierok Ctiboha Zocha,* zb. *Zborník Pedagogického inštitútu v Martine III,* Bratislava 1966, 61-73. Mnoho expresív je aj v knihe P. Zátureckého, *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia,* Bratislava 1965.

Nedobrá choroba, padúcnica, či zrádnik?

ANTON HABOVŠTIAK

V tohtoročnom treťom čísle nášho časopisu obraňuje sa spisovnosť spojenia *mrcha choroba* vo význame „epilepsia".[1] Na pomenovanie epilepsie, t. j. istého druhu nervovej choroby s kŕčovitými záchvatmi a inými sprievodnými znakmi zistili sme v slovenských nárečiach veľa rozmanitých názvov. Pre tieto názvy je charakteristické, že z geografického hľadiska tvoria dosť výrazné skupiny a že ich možno ohraničiť na väčšiu alebo menšiu zemepisnú oblasť.

Na základe podrobného výskumu slovenských nárečí sme zistili viaceré názvy na pomenovanie epilepsie. Na západnom Slovensku (na Záhorí, v celej Bratislavskej, Nitrianskej a Trenčianskej stolici) je rozšírený názov *padúcnica,* ojedinele aj *padúcá, padúca ňemoc.* Takmer na celom východnom Slovensku a v časti stredoslovenských nárečí máme názvy *planá, plana choroba, chorošč; mrcha choroba; ňedobra choroba; chorosť, horosc,* ojedinele aj *zla chorojsc, zlo horošč, ňespicka, šaľena, čaška choroba.*

Pre väčšinu stredoslovenských nárečí je charakteristický názov *zrádnik* (zriedkavejšie aj *zrátkiňa, zráca).* Tento názov sa vyskytuje na Orave, v Liptove, v Turci, v Zvolenskej stolici, na okolí Kremnice a miestami aj v Novohradskej stolici a v Gemeri. Pre Liptov a časť Oravy je charakteristický názov *nedobrá.*

Na južnej časti stredného Slovenska je však rozšírenejší názov *mrcha choroba* i *planá, zlá choroba.* V spojení so slovom *nemoc,* a to ako *mrcha nemoc* alebo *ťažká, zlá nemoc* sú tieto názvy známe sporadicky aj na západnom Slovensku.

Vo význame „epilepsia" uvádzali zapisovatelia ešte aj názvy ako *vreď/t, vražobňik (ražobník), guta, ňečistota, ňečistotník, ňepriazňik, čemer, hmlo.* Týmito názvami sa však pomenúva skôr iná choroba ako epilepsia.

Tu vzniká, pravdaže, otázka, ktorý z týchto názvov prenikol do spisovného jazyka a ktorý, resp. ktoré z nich možno nájsť v literatúre. Na pomenovanie tejto choroby nachádzame viaceré doklady aj v staršej literatúre, ale sú to zvyčajne tie názvy, ktoré sú známe aj v slovenských nárečiach. V novšej literatúre máme doklady na *padúcu chorobu, padúcu nemoc, nedobrú chorobu, nedobrú, zlú chorobu, zlú nemoc* i *mrcha chorobu.* Zistili sme ich v takýchto kontextoch:

---

[1] Pozri rubriku *Čítame Slovník slovenského jazyka,* KS 5, 1971, str. 70.

Ja mám padúcu chorobu *(Jesenská).* — Jozef jej pridŕžal ruky, aby si nerozdriapala tvár — mala padúcu nemoc *(J. Blažková).* — Ledva sme ho zvliekli do koliby, hádzal sa, akoby mal nedobrú *(Chrobák).* — Z úst sa mu pení, zuby sa mu kŕčovite zvierajú, pohryzú jazyk, silne krvácajúci. O chvíľu celú tvár má krvavú. Nedobrá choroba — poznamená sused *(J. Alexy).* — Klesol som... na duchu aj na tele ako postihnutý zlou chorobou *(F. Švantner).* — Chlapec nemá šaty, od hladu ho už chytila zlá nemoc *(R. Móric);* máva mrcha chorobu *(Timrava).*

Z dokladov vidieť, že sú to názvy rozšírené aj v nárečiach a že ich spisovatelia použili v tej podobe, ktorá je známa v ich rodnom prostredí.

Doklady z krásnej literatúry však zreteľne svedčia o tom, že na pomenovanie tejto choroby sa vyskytuje najviac názov *zrádnik.* Na ilustráciu uvedieme aspoň niekoľko príkladov:

Lojzka mávala každý rok raz zrádnik, čo okrem ich domáceho lekára, starého ich priateľa, azda nikto nevedel *(Jégé).* — Mykalo ňou (paňou), triaslo, akoby ju chytil zrádnik *(M. Urban).* — Pani Georgiadesovú na cestách akoby chytil zrádnik *(F. Hečko).* — Nie, zrádnik to nebol, toho trestu božieho nebolo v dome *(J. Horák).*

Slovo *zrádnik* sa často vyskytuje aj v spojeniach, ktorými sa vyjadruje rozhorčenie, kliatba alebo nadávanie.

Zrádnik ťa metal, nuž či nám ty budeš takéto koncerty a serenády dávať *(T. Vansová).* — Nech ho zrádnik metá, veď i ja som pre neho horel nevinne *(M. Rázusová-Martáková).* — Ach bodaj ho zrádnik metal! *(J. Bodenek).* — Ba kieho zrádnika — uľavil si gazda Ivák, keď mu Hrúz povedal, o čo ide *(P. Karvaš).*

V literatúre nachodíme aj podobu *zradkyňa:*

Kráľ liečil bolenie hlavy, zradkyňu... samým položením dlane na hlavu chorých *(Gacek).* — Ten, kto s blenom jed nemieša, odrazu ho vypiť musí, čo ho zradkyňa pochytí *(J. Kráľ).*

Doklady z odbornej literatúry takmer jednoznačne svedčia o tom, že ako odborný termín používa sa najmä slovo *epilepsia,* napr. v takýchto prípadoch:

Je možné, že uvedené príčiny sú len vyvolávajúcimi momentami u pacientov s latentnou epilepsiou (F. Švec, *Farmakodynamika liekov,* Bratislava 1953). — Mozog môže byť postihnutý epilepsiou, apolexiou (Slovenský lekár XII, 1956). — Morfín predpisujeme pri príznakoch podráždenia, pri otrave atropínom, pri epilepsii... *(Slovenské liečivé rastliny I,* 1941). — Vládne 100 %-ný nesúlad v rodine. Príčinou je nemoc bratova, má epilepsiu (A. Jurovský, *Súlad v rodinnom živote,* Bratislava 1946).

Je zaujímavé zistenie, že tak v krásnej, ako aj v odbornej literatúre sú zriedkavé, priam ojedinelé doklady na názov *padúcnica.* Na prenik-

nutie tohto názvu do literatúry nemalo vplyv ani veľké geografické rozšírenie tohto názvu v oblasti západného Slovenska, ani jeho výskyt v češtine. Príčin bolo zaiste viac. Jedna z nich je aj tá, že zo slovotvorného hľadiska sa názov *padúcnica* pociťoval ako neústrojný.[2] Názov *padúcnica* (čes. *padoucnice, padoucí nemoc*) nemal oporu pri tvorení slov takéhoto typu ani v spisovnom jazyku, ani v slovenských nárečiach. Do spisovnej slovenčiny prenikajú už dávnejšie najmä dva názvy; v odbornej literatúre sa stretávame s názvom *epilepsia* a jeho odvodeninami *epileptik, epileptický.* Do krásnej literatúry prenikol najmä názov *zrádnik.*

Na rozsah používania tohto slova v krásnej literatúre malo vplyv nielen jeho rozšírenie v stredoslovenských nárečiach, ale aj jeho výskyt vo frazeologických spojeniach, ako *zrádnik ťa metal, ba kieho zrádnika.* Takéto spojenia dodávajú slovu *zrádnik* aj trocha expresívny ráz. Niet však príčin, aby sa názov *zrádnik* nepoužíval ako spisovný výraz a nahrádzal slovom *padúcnica,* ktoré nepokladáme zo slovotvorného hľadiska za vhodné pre slovnú zásobu spisovného jazyka.

Hattalova kritika jazyka Palárikovho Drotára a Viktorinovej Lipy

JÁN MATEJČÍK

Hattalovo úsilie o upevnenie jazykovej reformy z roku 1851 prejavovalo sa aj v celkom konkrétnej práci.* Viac ráz sa obracal listami na svojich priateľov, redaktorov a spisovateľov, aby prísne dbali na jazykovú stránku tlačeného prejavu, najmä v tých prípadoch, o ktorých vedel, že majú väčšiu publicitu a vzdelávací účinok. Boli to predovšetkým časopisy a divadlo. Upozorňoval svojich krajanov na to, že aj u

2 *Čítame Slovník slovenského jazyka,* KS 5, 1971, 70.

* Týmto článkom sa znova vraciame k práci M. Hattalu. (V druhom čísle tohto ročníka Kultúry slova je o Hattalovi úvodný článok prof. J. Ružičku, v rubrike Hlasy o slove píše o ňom básnik Theo H. Florin a na str. 56-58. je správa o vedeckej konferencii o Hattalovom diele). Ide o prácu, ktorá je v jazykovej kultúre nevyhnutná i dnes. Článok okrem iného ukazuje, ako dlho sa v oblasti jazykovej kultúry zápasí s daktorými jednotlivosťami. (Poznámka redakcie.)

Čechov si môžu získať vážnosť a úctu len vtedy, ak budú písať správne po slovensky. Konkrétne šlo o postavenie a vplyv Besedy, v ktorej mal vtedy dôležitý zástoj Rieger. Ale Hattala išiel ďalej. Ako píše Viktorinovi 15. 1. 1859, jeho túžbou bolo, aby „slovenčina naša vodrala sa, keď jej bratsky nevítajú, do mluvníc českých a z tých potom pomaly do života". Tak sa dajú vysvetliť aj Šumavského a Erbenove útoky proti Hattalovi, ktorí napr. v Obzore polemizovali s Hattalovými snahami. Žiada Viktorina i Palárika, aby vystúpili na obranu slovenských jazykových otázok aj v Priateľovi školy a literatúry. Správne usúdil, že na obranu slovenčiny nestačia len teoretické polemiky a obranárske postoje, ale že je oveľa dôležitejšie „písať lepšej slovansky formou slovenskou, než sa to napr. v Lipe deje", lebo sa priam zhrozil „množstva tých všelijakých germanizmov, čechizmov a iných, ktorými Lipa oplýva..." (J. Palárikovi 25. 2. 1860). Potom Viktorinovi odkazuje po Palárikovi, že je ochotný robiť korektúry článkov v rukopise pre celý budúci ročník Lipy, pravda, ak bude s tým Viktorin súhlasiť. Upozorňoval na závažné narušanie normy, čo ho mrzelo o to viac, že Viktorina pokladal za schopného gramatika, ktorému neváhal zveriť v liste zo 6. 9. 1863 i štylistickú úpravu svojej Mluvnice jazyka slovenského. V uvedenom liste Palárikovi píše, že „vätčšina tých chýb tak je makavá, že ich i tunajšie znemčené pokolenie pozoruje a prirodzene, kde len môže, obracia proti obci našej".

Pri kritike jazykových chýb a nedostatkov Viktorinovej Lipy všímal si Hattala všetky jazykové plány a nesústreďoval sa napr. na lexikálne bohemizmy alebo germanizmy.

Tieto priestupky proti hodžovsko-hattalovskej norme by bolo možné rozdeliť do niekoľkých skupín, a to:

1. v pravopise: *pozyvujúcej* n. *pozívujúcej* (k *zívať*), *na záleti ísť* n. ... *zálety* ... a i.,

2. v hláskosloví: narušanie *ľ*: *papluch, plúce, omielať, ponáhlať sa, strielať* — a zas opačne — nenáležité používanie *ľ*: *cvaľ, ľahodná, kotoľ, nesmyseľ, posľuchnite, omyľ* a i.; iné prípady hláskoslovných nedôsledností: *griedou* n. *kriedou, šustiaca* n. *šuštiaca, žúriť* n. *zúriť, zhasíňať* n. *zhasínať, dážť, dážťa;* nadmerná kvantita: *mlúviť* n. *mluviť;* zdvojené spoluhlásky: *pannien* n. *panien,*

3. v tvarosloví: v 6. páde jedn. č.: *na hole* n. *na holi, na vozi* n. *na voze, v kapsi* ap.; v 2. páde mn. č. *vynimiek* n. *výnimok, právov* n. *práv;* v číslovkových spojeniach *za jedno, za druhé* videl zreteľný germanizmus. Takisto sa staval proti neurčitým kvantitatívnym tvarom: *koľko, veľa, dosť razý* n. *ráz.* Oproti nesprávnemu tvaru *merítko* kázal používať *meridlo; ľubolístky* žiada rozložiť na dve slová *(ľúbostné lístky),*

4. v syntaxi: Opravoval nesprávnu funkciu a používanie predložiek *s, pre, za* v spojeniach: *s olejom zamastím, zalej ju s vínom, utierať si tvár s ručníkom, letel pre víno a pre hus pečenú* (n. *po* ...), *za odpustenie prosil* (n. *o* ...) ap.

Tieto syntaktické a iné nedôslednosti vyčitoval aj Palárikovmu Drotárovi, a preto radil autorovi, aby si preštudoval „nár. Zpiev. a povesti naše, čo do jazyka a môžeš potom byť istý, že budeš ím o mnoho obratnejšej vládnuť než dosiaľ" (25. 2. 1860).

Napriek dôraznému nesúhlasu s uvedenými chybami pokladal ich len za „nepatrné" proti vážnejším a nebezpečnejším lexikálnym prvkom, a to najmä bohemizmom a germanizmom.

Početné čechizmy, ktoré zaplavili najmä časopisy a noviny, uvedieme obdobne ako vyššie, t. j. iba príslušné tvary slov bez kontextu. Napr.: *zvlášte* n. *osobitne, brinkotom* n. *brnkotom, zapotreby* n. *treba, vyskytli sa* n. *našli sa, v dobrom rozmare* n. *v dobrej vôli, nezazlí* n. *nebude mať za zlé, zdráhali sa* n. *odťahovali sa, nechceli; obejme* n. *obojme, obíme; riditelom* n. *riaditeľom, správcom, zmítať* n. *hádzať, lomcovať, stkvie* n. *ligoce sa, péče* n. *starosť, po síni* n. *po sieni, vlídne* n. *vľudne* ap.

Z germanizmov osobitne neprijímal sloveso *previesť* (považoval ho za doslovný preklad nemeckého *durchführen*): *previesť spojenie, podujatie prevedené, v prevedení toho, úmysly previedol* a i. V súvislosti s používaním v češtine vyjadruje sa o tomto slovese Viktorinovi takto: „Sloveso toto tak Česi ovšem užívajú, ale tým to, čo bližším súsedom Nemcov, ľahšej odpustiť než Slovákom, ktorí by sa mohli rozpomenúť, že v ích mluve previesť v prenesenom zmysle len oklamať, ošudiť znamená" (13. 3. 1862). Chápe ho teda v jednom z významov ako i súčasná spisovná slovenčina. Takisto sa ohradzoval proti slovesu *nechať* vo význame *dať* (z nemeckého *lassen*), napr. *pripojiť nechal, obrátiť nechal* ap. Neprijímal predložkové spojenia typu *k zadiveniu, k želaniu* atď.

Najmä na týchto germanizmoch Martin Hattala postrehol, že sa dostávajú cez češtinu do slovenčiny, v ktorej však nie sú potrebné, lebo slovenská reč má svoje vlastné a bežné ekvivalenty.

Nemôžeme preto súhlasiť s Czamblovým výrokom, že Hattalova slovenčina, totiž "jej podstata je česká," lebo ako sme ukázali — nevšimol si Hattalovo úsilie o zachovanie svojbytného habitu spisovnej reči slovenskej. Dôkazom toho je i porovnávací aspekt medzi obidvoma jazykmi, na ktorom založil Martin Hattala takmer celé svoje jazykovedné dielo. Nestaval sa k rodnej reči macošsky, ale naopak — v polemikách proti českým jazykovedcom a spisovateľom obraňoval slovenčinu ako

Slovák, ktorému záležalo na osude slovenčiny, a to i v temných časoch Bachovho absolutizmu.

Ako sme ukázali, Hattalova korešpondencia so súčasníkmi dala za pravdu i J. Škultétymu, lebo v dejinách spisovnej slovenčiny Hattalova zásluha o riešenie vzťahu obidvoch bratských jazykov, ako aj normovanie slovenského spisovného jazyka ostane neodškriepiteľným faktom.

ROZLIČNOSTI

Netresk

Rastliny, ktorým sa v minulosti pripisovala magická schopnosť chrániť pred hromobitím, majú vo väčšine slovanských jazykov názvy vychádzajúce z toho istého základu ako slovenský názov *netresk*. Tento názov súvisí pravdepodobne s praslovanským zvukomalebným slovesom **třeskati* = praskať.[1] V. Machek[2] predpokladá základný tvar **nechvorst7*, avšak jeho názor, že tvary *netresk*, česky *netřesk* vznikli prešmyknutím hlások z podoby *nekřest*, ktorá vznikla priblížením k slovesám *chřěstnúti, křástnouti*, sa nezdá dosť presvedčivý.

Názvom *netresk* sa v slovanských jazykoch pomenúvali a pomenúvajú viaceré rastliny, najčastejšie *skalnica strechová* Sempervivum tectorum L. O magickej moci netresku boli presvedčení už v dávnom staroveku. Antickí učenci pripisovali netresku a rozchodníku *(rozchodník* Sedum L.), ktoré označovali spoločným názvom *Sedum*, veľkú moc. Hovoria o nich napríklad, že chránia obilie pred pohromami a rozličnými škodcami a že sa vysádzajú na strechy domov, aby tíšili búrky. Odtiaľ vraj majú aj názov *sedum*, odvodený od latinského slovesa *sedare* = tíšiť.[3]

Povera o mocných účinkoch netresku bola príčinou toho, že sa táto rastlina, rozšírená pôvodne iba v južných krajoch Európy, dostala aj na sever. Zachovala sa správa, že Karol Veľký (z ktorého mena sa od-

[1] J. Holub — F. Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952, 244.

[2] *Česká a slovenská jmena rostlin*, Praha 1955, 96.

[3] L. Baťa — L. Sýkora, *Užitkové rostliny ve starověku*, Praha 1945, 269.

vodzuje slovanské a slovenské slovo *kráľ*) prikázal svojim správcom, aby netresk dali sadiť na domoch, lebo je to nielen dobrý domáci prostriedok, ale aj ochrana proti búrkam.[4] O používaní netresku v Nemecku svedčia aj jeho názvy *Hauswurz* (= domáci koreň), *Dachwurzel* (strechový korienok), *Donnerkraut* (= hromová zelina). Slovania pripisovali netresku ešte iné účinky a používali ho aj pri veštení a pri liečení.[5]

V starších slovenských pamiatkach z predspisovného obdobia sa slovom *netresk* pomenúva najčastejšie *skalnica strechová.* Zriedkavejšia podoba *netřesk,* poukazujúca na prevzatie z češtiny, sa vyskytuje v pamiatkach, v ktorých sa tak často zamieňa *r/ř,* že nemožno bezpečne určiť základný tvar. Vzácnejšie sú varianty *netrešk, netrest, netreska* (ž.). Zo slovenských nárečí poznáme ešte iné podoby, napríklad *hromotresk, neškreč.*[6]

V starších pamiatkach sa názvami *netresk, netrest* a pod. označuje niekedy aj *rozchodník* Sedum L., ktorého ďalšie názvy *tučný mužík, tučný mužíček,* motivované hrubými (tučnými) mäsitými lístkami tejto rastliny, sa zasa naopak často prenášajú na skalnicu.

Záverom treba zdôrazniť, že názov *netresk,* motivovaný starodávnou vierou v magickú moc rastliny, je známy a používa sa vo väčšine slovanských jazykov, v slovenských jazykových pamiatkach predspisovného obdobia, v spisovnej slovenčine aj v slovenských nárečiach. V slovenskej slovnej zásobe má teda oddávna pevné miesto a možno ho pokladať za staré domáce slovo. Odráža medzislovanské jazykové vťahy a dávne kultúrno-historické súvislosti, ktoré majú širší európsky charakter. V súčasnej slovenčine je síce slovo *netresk* spisovné, ale neterminologické. V botanickej nomenklatúre sa pri ostatnej úprave[7] nahradilo novým termínom *skalnica,* ktorý sa už zaužíval a v odborných textoch je záväzný.

M. Majtánová

---

[4] P. Sobotka, *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských,* Praha 1879, 321—322; V. Machek, c. d., 96.

[5] P. Sobotka, c. d.

[6] K. Kálal — M. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj náreční,* B. Bystrica 1923, 186, 379.

[7] J. M. Novacký a kol., *Slovenská botanická nomenklatúra,* Bratislava 1954, 54.

Uspokojíme sa so slovom brebt?

Aj najskúsenejšiemu rečníkovi sa môže stať, že sa mu v prúde reči nepodarí celkom bezchybne vysloviť každé slovo. Najmä zo strachu, z trémy sa dakedy začiatočná slabika slova raz i viac ráz zopakuje, človek sa zajachce alebo sa mu jazyk zamoce tak, že popletie skupinu hlások a slovo sa vysloví nezreteľne. Aj hlásateľom v televízii a v rozhlase, ba i hercom v divadle sa kde-tu prihodí podobná chyba.

V Čechách, ale aj u nás sa chybe tohto druhu hovorí *brebt.* Ak ich je viac, použije sa, prirodzene, množné číslo: *brepty.*

Názov *brept* sa k nám preniesol z češtiny, kde je správny, ústrojný ako odvodenina od slovesa *breptať.* Táto odvodenina vznikla tzv. bezpríponovým tvorením. Po odtrhnutí slovesnej časti *-ať (brept-ať)* ostávajúca základová časť *brept-* sa zaradila do skupiny podstatných mien mužského rodu skloňujúcich sa podľa vzoru *hrad* (v slovenskej gramatike podľa vzoru *dub): breptať — brept.*

Aj v slovenčine je hojne podstatných mien utvorených takýmto slovotvorným postupom, napr. *sľúbiť — sľub, skočiť — skok, zberať — zber.*

V podstatnom mene *brept* však pociťujeme ako neslovenský prvok samohláskou *e,* a to preto, lebo v slovenčine nejestvuje sloveso *brebtať,* ale je tu sloveso *brbtať (brbcem, brbceš)* s takým istým významom („chybne, nezrozumiteľne hovoriť, brblať"). Ak chceme od slovesa *brbtať* odvodiť podstatné meno na označenie spomenutej chyby pri hovorení, tiež ho musíme utvoriť odtrhnutím slovesnej časti *-ať.* Keď je v slovesnom slovotvornom základe spoluhláska *r* slabikotvorná, taká bude aj v podstatnom mene; teda *brbtať — brbt.* Takto sa utvorila celá skupina podstatných mien s koreňovým slabikotvorným *r* alebo *l,* napr. *vŕtať — vrt, hltať — hlt, srdiť sa — srd, vrzgnúť — vrzg, brnknúť — brnk* a i. V slovenčine je teda ústrojný tvar *brbt,* a nie tvar *brebt.* Aj prídavné meno odvodené od slovesa *brbtať* má podobu bez samohlásky *e* v slovotvornom základe: *brbtavý,* podobne ako *brblať — brblavý.* Rovnako je utvorená aj príslovka *brbtavo.*

Slovo *brbt* je i zvukovo primerané skutočnosti, ktorú vyjadruje. Napokon treba dodať, že sa už odporúčalo aj v praktických jazykových príručkách (pozri A. Zauner, *Praktická príručka slovenského pravopisu,* Martin 1966, 200).

V. Betáková

Zmiešaná predajňa?

Takýto názov nájdeme na firemných tabuliach obchodov v Levickom okrese v obciach Veľký Ďur a Gondovo. Podľa vystavovaného tovaru vo výkladoch možno usúdiť, že ide o obchod s rozličným tovarom.

Firemné tabule na obchodoch upozorňujú kupujúcich predovšetkým na to, čo sa v príslušnom obchode predáva, pomáhajú im orientovať sa pri nákupe. Tak napr. predajne obuvi majú zvyčajne na firemných tabuliach názov *Obuv,* predajne domácich potrieb *Domáce potreby,* predajne s koženou galantériou (s výrobkami z kože) *Kožená galantéria,* predajne s roľníckymi prebytkami *Roľnícke prebytky* a pod. Vo výnimočných prípadoch majú predajne osobitné názvy, ako napr. *Prior,* t. j. obchodný dom prednostne zásobovaný, v ktorom sa predávajú tovary najrozličnejších druhov a sortimentov, *Dielo,* predajňa výtvarných diel, t. j. obrazov, grafiky, plastiky a rozličných výrobkov umeleckých remesiel.

Termín *predajňa* sa na firemných tabuliach používa hádam iba v názve *Družstevná predajňa,* t. j. predajňa výrobkov nejakého konkrétneho družstva alebo viacerých výrobných družstiev; tu sa adjektívom *družstevný* vyjadruje príslušnosť predajne k nejakému výrobnému družstvu.

Predajne, v ktorých sa predáva rozličný tovar, teda potraviny a priemyselné výrobky, majú najčastejšie na firemnej tabuli názov *Rozličný tovar.* Predajne takéhoto druhu sú typické pre menšie obce, v ktorých niet viac obchodov a nemožno tam predaj špecializovať. Takéto obchody sa bežne nazývajú aj *obchody s miešaným tovarom.* Názov *miešaný tovar* sa nezaužíval, lebo adjektívum *miešaný* má okrem významu „rôznorodý, rozličný" aj význam „zhotovený miešaním, pomiešaním" (pravdaže, cukor zmiešaný so soľou alebo mak zmiešaný s ryžou by sme nechceli kupovať), kým názov *rozličný tovar* je jednoznačný, a preto vhodnejší.

Názov *Zmiešaná predajňa,* ktorý môžeme vidieť na firemných tabuliach obchodov v Levickom okrese, je utvorený z vecnej i jazykovej stránky nesprávne. Zmiešaný môže byť hoci hrach s fazuľou, zmiešané môžu byť farby, môžeme mať zmiešané pocity. Ale zmiešaná predajňa? Predajňa je miestnosť, kde sa predáva nejaký tovar, a miestnosť predsa nemožno zmiešať s nejakou inou miestnosťou. Takisto nemožno napísať na firemnú tabuľu obchodu *Rozličná predajňa,* pretože je to nelogické. Môžeme len povedať, že v meste sú rozličné predajne, t. j. predajne rozličného druhu.

Máme vhodný, jazykovo a vecne správne, výstižný a zaužívaný termín *predajňa rozličného tovaru,* na firemných tabuliach *Rozličný tovar,* a preto ho netreba nahrádzať menej vhodnými alebo celkom nevhodnými konštrukciami.

Pri názve *Zmiešaná predajňa* môžeme sa iba pozastaviť so zmiešanými pocitmi.

K. Šinkovicová

Je slovo obora slovenské?

V odbornej literatúre sa o tomto slove dozvieme, že pôvodne označovalo ohradu pre rozličnú zver (i pre hydinu, dobytok, kone), iba v novších časoch označuje spravidla ohradu pre tzv. vysokú zver. Vzniklo z pôvodného *ob-vor-a* (pozri V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého,* Praha 1968, 406).

V Slovníku slovenského jazyka II, str. 438 je vedľa hesla *obora* poznámka, že ide o slovo českého pôvodu, pričom sa uvádzajú na slovo *obora* doklady od Urbánka a Timravy. Vedľa hesla *obora* sa uvádza slovo *zverník.* V Slovníku slovenského jazyka V, str. 744 sa na prvom mieste uvádza slovo *zvernica,* vedľa neho slovo *zverník;* nimi sa v spisovnej slovenčine označuje väčšie ohradené miesto vo voľnej prírode určené na dochovávanie zveri. Slová *zvernica* i *zverník* sú v spisovnej slovenčine nové. Podstatné mená *zvernica* i *zverník* sú odvodené od podstatného mena *zver.* Substantívum *zvernica* je utvorené príponou *-nica,* ktorou sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvoria menej často názvy miesta, napr.: *kvetnica, knižnica, obilnica, konopnica.* Podľa tohto modelu je utvorené aj slovo *bažantnica,* ktorým sa pomenúva záhrada alebo časť lesa, kde sa chovajú bažanty (Slovník slovenského jazyka I, str. 77). Slovo *zverník* je utvorené príponou *-ník* od podstatného mena *zver.* V spisovnej slovenčine je aj niekoľko názvov miesta utvorených príponou *-ník* od podstatného mena (napr. *holubník, senník, rybník, teľatník).* J. Horecký v Slovotvornej sústave slovenčiny (Bratislava 1959) túto zriedkavú príponu pri názvoch miesta ani neuvádza.

Hoci slová *zvernica* i *zverník* sú ústrojné, predsa sme sa v denníku Práca z 5. augusta 1970 stretli namiesto nich so slovom *obora* v týchto vetách: *Za slávnym arborétom by iste nezostala ani topoľčianska obora. Jeden poľský novinár sa aj chcel zavďačiť nášmu ujovi šoférovi a podaroval mu kúsok trávy — arómy z ich zubrej obory.* Bolo by správne nahrádzať v spisovnej slovenčine podstatné meno *obora* (českého pôvodu) slovenskými slovami *zvernica* alebo *zverník.* Od slov *zvernica* alebo *zverník* musíme odlišovať slovo *zverinec,* ktoré je tiež utvorené od podstatného mena *zver* príponou *-inec* (podľa modelu *sirotinec, ov-*

činec), no tradične ním v spisovnej slovenčine pomenúvame zamrežované prevozné priestory (zvyčajne vo forme klietok), v ktorých sa vystavujú na prehliadanie zvieratá (obyčajne pri cirkuse).

J. Jacko

SPRÁVY A POSUDKY

Niekoľko poznámok o sympatickom zborníku

(Kolektív autorov, *Besedy o slovenčine,* Mestský dom kultúry a osvety, Bratislava 1969.)

Spolupráca s osvetovými inštitúciami môže byť veľmi účinným pomocníkom v úsilí slovenských jazykovedcov o sústavné a cieľavedomé pestovanie jazykovej kultúry. Presvedčili sme sa o tom už v rokoch 1968—69, keď Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave pohotovo zorganizoval cyklus prednášok s názvom *Besedy o slovenčine,* a vidíme to i teraz, keď zásluhou tejto inštitúcie vyšiel cyklostylovaný zborník prednášok, ktoré na besedách odzneli.

Cyklus prednášok Besedy o slovenčine bol jedným z mnohých úspešných podujatí, ktoré sa realizovali v období ostatných troch-štyroch rokov z iniciatívy Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. Všetky tieto podujatia mali jasný cieľ: primeranou formou a v čo najkratšom čase preniesť do vedomia čo najväčšieho počtu používateľov spisovného jazyka teoretické závery konferencie o problémoch jazykovej kultúry (v decembri 1966 v Smoleniciach) sformulované do Téz o slovenčine.

Keďže sa besedy konali v Bratislave, mohli uspokojiť zväčša iba bratislavských záujemcov o kultúru jazyka. Vydaním zborníka sa podnetným myšlienkam vysloveným v prednáškach dostáva oveľa širšia publicita.

Obsah zborníka tvorí týchto desať prednášok: Tézy o slovenčine a jazyková kultúra (J. Ružička), Jazyková výchova v rodine (E. Smiešková), Jazyková výchova v materskej škole (G. Horák), Jazyková kultúra a naša škola (J. Ružička), Slang a jazyková kultúra (M. Urbančok), Rečová stránka novín, rozhlasu a televízie (Š. Michalus), Spisovná slovenčina v každodennom živote (J. Oravec), Jazyková stránka učebníc (J. Kačala), Jazyková kultúra a sebavzdelávanie (G. Horák), Rozvíjanie slovenskej odbornej terminológie (I. Masár).

Témy prednášok sú volené tak, aby sa záujemcom o jazyk podali problémy jazykovej kultúry v celej šírke. Vychádza sa z Téz o slovenčine; Tézy tvoria aj súčasť úvodnej prednášky prof. J. Ružičku.

Autori prednášok sa zamýšľajú nad príčinami nedostatkov v oblasti jazykovej kultúry a usilujú sa naznačiť cestu k náprave. Jednou z týchto ciest je premyslená sústavná jazyková výchova.

Dôležitosť jazykovej výchovy v rodine vyzdvihla vo svojej prednáške E. Smiešková. Rodičia ako prví vychovávatelia dieťaťa môžu podstatne ovplyvniť jeho jazykovú výchovu. Od rodičov závisí, či sa dieťa naučí správne artikulovať hlásky, či slovná zásoba dieťaťa bude dostatočne bohatá, slovom, či sa plne rozvinú jeho jazykové schopnosti. Na jazykovú výchovu môže však nepriaznivo vplývať aj prostredie, v ktorom dieťa vyrastá. Osobitné sú problémy v Bratislave vzhľadom na jej zemepisnú polohu i zloženie obyvateľstva v minulosti. — Problémom jazykovej výchovy v materskej škole venuje sa vo svojej prednáške G. Horák. Zdôrazňuje najmä okolnosť, že materská škola je prechodnou inštitúciou medzi rodinou a školou. To do značnej miery determinuje i postavenie učiteľky (zastupuje matku) a dáva náplň jej vychovávateľskej práci: rozprávaním a formou hry rozširovať obzor detí i v jazykovej výchove, premyslene ich viesť od miestneho nárečia k spisovnému jazyku, pravda za predpokladu, že sama ovláda spisovný jazyk. — V prednáške J. Ružičku Jazyková kultúra a naša škola sa dokonalá jazyková pripravenosť celého učiteľského kolektívu vyslovuje už ako dôrazná požiadavka. Vzhľadom na kľúčové postavenie školy v jazykovej výchove mladých ľudí je to požiadavka celkom oprávnená a nanajvýš aktuálna. Výskum úrovne jazykovej kultúry na školách ukázal, že aj učiteľom slovenčiny robilo ťažkosti dodržiavanie spisovnej normy. Za takéhoto stavu je nevyhnutné, aby si všetci školskí pracovníci uvedomili, že slovenčina je súčasťou národnej kultúry a že vzťah k národnému jazyku určuje nielen výsledky školy v jazykovej výchove, ale predovšetkým jej celkovú kultúrnu úroveň. — Do okruhu problémov jazykovej výchovy zapadá aj druhá prednáška G. Horáka Jazyková kultúra a sebavzdelávanie. Proces sebavzdelávania v okruhu jazykovej kultúry chápe sa ako organická súčasť sústavného a premysleného zdokonaľovania a znásobovania toho, čo nám poskytla škola. Sebavzdelávaním v oblasti jazyka máme možnosť nielen dokonalejšie si osvojiť jazyk, ale rovnakou mierou prispieť i k jeho pestovaniu a dotváraniu.

Osvedčeným (hoci nie vždy účinným) postupom v úsilí o zvyšovanie úrovne jazykovej kultúry je tzv. jazyková terapia (poukazovanie na chyby v jazykovej praxi). Na konkrétne nedostatky jazykovej praxe sa sústreďujú autori ďalších troch prednášok uverejnených v zborníku.

Š. Michalus si všíma úroveň hromadných komunikačných prostriedkov (Rečová stránka novín, rozhlasu a televízie). Sústreďuje sa na písané i hovorené jazykové prejavy. Nízka jazyková úroveň mnohých týchto prejavov negatívne pôsobí na jazykový cit veľkého množstva „konzumentov" informácií. Zodpovednosť redaktorov za takýto stav sa zvyšuje úmerne k počtu tých, ktorým sa informácie denne predkladajú. — V prednáške J. Oravca Spisovná slovenčina v každodennom živote sa upozorňuje zasa na jazykovú úroveň prejavov, ktoré odznievajú na schôdzkach, úradných rokovaniach, na školeniach alebo s ktorými sa denne môžeme stretnúť na verejných a reklamných nápisoch, plagátoch atď. Všetky tieto prejavy sú poznačené vplyvom západoslovenského nárečia, úradného slangu a mnohými inými negatívnymi črtami. Jazykovou stránkou učebníc sa vo svojej prednáške zaoberá J. Kačala. Níz-

ka jazyková úroveň učebníc má podľa autora priamy vplyv na celkový stav jazykovej kultúry na školách. Jazykové chyby z učebníc si žiak pri memorovaní učebnej látky vštepí do pamäti a len veľmi ťažko sa ich zbavuje. Príčinu nízkej jazykovej úrovne učebníc vidí autor v nepriaznivých spoločenských podmienkach predchádzajúcich rokov, v nedostatočnej pripravenosti autorov učebníc a v prekladaní učebníc z češtiny.

V prednáškach sa napokon preberajú z hľadiska jazykovej kultúry veľmi závažné otázky slangu a odbornej terminológie.

M. Urbančok sa vo svojej prednáške Slang a jazyková kultúra popri všeobecných problémoch sústreďuje najmä na niektoré špeciálne otázky mládežníckeho slangu. Slang nemožno z jazyka násilne odstraňovať, je výsledkom prirodzeného vývinu. Mladí ľudia však musia vedieť, kedy a v akej miere ho môžu používať. V prednáške Rozvíjanie slovenskej odbornej treminológie I. Masár osvetľuje niektoré teoretické aspekty tvorenia odbornej terminológie (vlastnosti termínov, kritériá hodnotenia) a upozorňuje na významnejšie etapy v jej povojnovom vývine. Najplodnejším obdobím vo vývine slovenskej odbornej terminológie boli podľa autora roky 1945—60. Sústavnou starostlivosťou o odbornú terminológiu sa významne prispieva k upevneniu normatívnej stránky celej slovnej zásoby. Práca na odbornom názvosloví stáva sa tak dôležitou zložkou v úsilí o zvyšovanie jazykovej kultúry.

Usporiadaním besied o slovenčine a vydaním zborníka prednášok, ktoré na besedách odzneli, vykonal Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave záslužnú prácu. Dúfame, že jej výsledky sa prejavia i v jazykovej praxi.

V. Slivková

Jazyková rubrika v okresných novinách Nitriansky hlas

V šiestom čísle minulého ročníka náš časopis priniesol správu, že v ročníku 1970 vznikla v okresných novinách Nitriansky hlas z podnetu členov Katedry slovenského jazyka pri Pedagogickej fakulte v Nitre jazyková rubrika Hovoríme o slovenčine. Po uzavretí ročníka máme možnosť posúdiť, či sa plní cieľ, ktorý podľa uverejnenej správy sleduje nová rubrika a ktorý sa v úvodnom príspevku formuluje takto: „šíriť správne ústne i písomné vyjadrovanie v spisovnej slovenčine".

V ročníku 1970 uverejnil Nitriansky hlas 23 jazykových príspevkov. Možno len schvaľovať, že tematicky čerpajú z jazykových problémov Nitrianskeho okresu a samej Nitry. Napríklad nárečová výslovnosť, nárečové podoby slov a tvaroslovné chyby ovplyvnené nárečím (porov. príspevky *Dvojhlásky v spisovnej výslovnosti; Do Vrábeľ, vo Vrábľoch; Nechodíme „pri rieku", ale k rieke).* Veľmi osožné a v okresných novinách primerané a účinné sú príspevky o jazykovej stránke nápisov, reklamných a propagačných tabúľ, oznamov, o názvoch ulíc, chotárov (porov. príspevky *Ulica „U tureckej brány?"; Periete narýchlo?; Vináreň na Zobore; Názvy ulíc s príponou -ova; Niečo o „prevádzaní"; Ako píšeme chotárne názvy).* Námety ďalších príspevkov určuje zrej-

me naliehavá potreba upozorniť na chyby, ktoré sa najčastejšie zjavujú v hovorenej i písomnej reči v dennom spoločenskom a pracovnom styku (porov. príspevky *Slovenčina na schôdzkach; Otváram diskusiu; Odpis — opis — popis; O používaní slov rad — rada; Kvantita slov cudzieho pôvodu; O rytmickom zákone; Vykáme správne?*).

Inak počet a rozsah príspevkov v jednom ročníku nie je taký veľký, aby bolo možné obšírnejšie a najmä sústavnejšie rozoberať problémy týkajúce sa všetkých plánov jazyka a všetkých okruhov spisovnej normy, teda okruhu gramatického, pravopisného, výslovnostného i štylistického. To bude zaiste úloha ďalších ročníkov. Aj listy, ktoré už redakcia dostáva od čitateľov ako ohlas na rubriku, pomôžu vybrať tie najaktuálnejšie témy jazykovej kultúry okresu.

Na jednej strane treba teda s uznaním brať na vedomie ochotu vedenia Nitrianskeho hlasu dať miesto jazykovej rubrike, a tak aj jazykovej výchove čitateľov, na druhej strane však prekvapuje nedostatočná korektorská pozornosť prejavujúca sa v pomerne mnohých tlačových chybách. Nemáme tu na mysli len tlačové chyby, ktoré čitateľ za také aj pokladá a ľahko si ich opraví (napr. *géniu* miesto *génius, samohlásik* miesto *samohlások*, úvodzovky miesto čiarok), lež predovšetkým chyby, ktoré menia zmysel textu alebo inak čitateľa dezorientujú, ba menej skúseného celkom pomýlia (najmä pri pravidlách, ktoré majú výnimky). Napríklad v príspevku *Kvantita slov cudzieho pôvodu* sa odporúča na zapamätanie chybný pravopis slov: *atmosféra — atmosférický* (m. *atmosférický*), *téma — tématický* (m. *tematický*), *motív — motívovať* (m. *motivovať*). Podobné chyby — je ich oveľa viac, ako sme uviedli — znehodnocujú úsilie autorov, škodia veci a nechvália ani redakciu Nitrianskeho hlasu. Nový ročník dáva príležitosť napraviť to.

E. Smiešková

SPYTOVALI STE SA

Voľný a tesný prívlastok. — ZDŠ z N.: „Vo vete *V chalúpke krytej suchým lístím vládlo príjemné ticho* treba oddeľovať prívlastok čiarkami, a či ide o tesný prívlastok?“

Veta *V chalúpke, krytej suchým lístím, bolo príjemné ticho* neobsahuje tesný prívlastok, lebo prívlastok *krytej suchým lístím* zrejme nepodporuje ten zmysel, ktorý sa vyjadruje vetou *V chalúpke bolo príjemné ticho.* Prívlastok iba dodáva vedľajšiu charakteristiku, ktorá s hlavným dejom nesúvisí. Preto tento prívlastok nie je určovací a preto ho treba oddeliť čiarkami od ostatnej vety.

Určovací prívlastok zužuje význam nadradeného podstatného mena, veta by bez neho dostala iný zmysel, alebo by bola až nezmyselná. Napr. vo vete *Ľudia chorí na tuberkulózu nesmú chodiť na slnko* ide o tesný prívlastok, lebo

veľmi zužuje význam nadradeného podstatného mena, až robí nadradené substantívum nepotrebným a sám je významovým (nie gramatickým) jadrom, takže veta by bola zrozumiteľná i bez tohto substantíva (porov. *Chorí na tuberkulózu nesmú chodiť na slnko).* No veta bez prívlastku, t. j. v podobe *Ľudia nesmú chodiť na slnko,* by sa stala protizmyselnou. To dokazuje, že je v nej tesný prívlastok, ktorý nemožno vynechať bez porušenia zmyslu vety. Iba takýto prívlastok neslobodno z vety vysúvať čiarkami na vedľajšiu koľaj.

J. Oravec

Hajloch? — J. Kováč z Hurbanova: „Chcel by som vedieť, aký spisovný výraz sa môže použiť namiesto slova *hajloch,* ktoré sa používa na južnom Slovensku. Pomenúva sa ním malý domček vo viniciach, v ktorom je nad prízemím zvyčajne prešovňa a pod ňou pivnica na víno. Strecha podľa starých zvyklostí býva z trstiny, ale môže byť aj z iného materiálu, napr. zo šindľa, plechu, eternitu a pod."

Slovo *hajloch* je známe nielen na južnom Slovensku, ale aj na západnom Slovensku. Súčasné normatívne príručky, t. j. Pravidlá slovenského pravopisu a Slovník slovenského jazyka, slovo *hajloch* neuvádzajú. A. Bernolák vo svojom päťjazyčnom Slowari (1825—1827) uvádza podobu *hajlok* s vysvetlením „vinohradská búda (koliba)", pričom uvádza aj nemecký ekvivalent *Weinhütte,* maďarský ekvivalent *kunnyó* (Maďarsko-slovenský slovník uvádza podobu *kunyhó* so slovenskými ekvivalentmi *chalupa, chalúpka, chatrč, chajda)* a aj zdrobneninu *hajloček.* Uvádza aj podobu *hajloch,* ale s hviezdičkou, čo značí, že ide o ľudové slovo. Podobu *hajlok* uvádza aj M. Kálal vo svojom Slovenskom slovníku z literatúry aj z nárečí (1923) a vysvetľuje ho ako „chata vo vinohrade", pričom predpokladá, že ide o slovo z maďarčiny. Jeho predpoklad sa asi zakladá na podobnosti slova *hajlok* s maďarským slovom *hajlék,* ktoré má význam „prístrešie, príbytok, útulok". Podobu *hajloch* uvádza Stavebnícky náučný slovník (V. zv., Bratislava 1966) s vysvetlením „vínna búda". Pri hesle *vínna búda* sa v tomto slovníku uvádza, že ide o „druh ľudovej výrobne budovaný ako samostatný hospodársky objekt na spracovanie hrozna a na uskladnenie vína. Býva rozličnej stavebnej konštrukcie a z rozličného materiálu. Plní funkciu náradovne, lisovne, strážnej búdy, vínnej pivnice i koštovne. V niektorých krajoch (Bátovce, Pukanec, Devičany) sú búdy spojené s pivnicou tunelového typu, hĺbenou baníckym spôsobom a nazývajú sa hajlochy".

Slovom *hajloch* sa teda pomenúvala akási búda na stráženie, vyhĺbená do zeme a pokrytá spočiatku len trstím. Pravdepodobne až neskoršie sa začal hajloch využívať aj na uloženie náradia a vína. Namiesto slova *hajloch* radíme používať v spisovnom prejave dvojslovné pomenovanie *vínna búda,* ktoré uvádza aj spomínaný Stavebnícky náučný slovník, alebo ešte lepšie spojenie *viničná búda,* prípadne *vinohradnícka búda.*

M. Považay

Družstvo Slovenska vyhralo nad Čechami, či nad Čechmi? — J. Š. z Prešova sa nás spytuje, či družstvo Slovenska hrá s Čechami alebo s Čechmi. V bratislavskej Pravde z 24. novembra 1970 sa v športovej rubrike stretol s týmito vetami: V nedeľu sa skončil v Opave hokejový turnaj (ročník narodenia 1953

a 1954) a chlapci zo Slovenska, ktorých viedli tréneri M. Malec a J. Ivan(,) boli svojim rovesníkom z Čiech úplne vyrovnanými súpermi. Družstvo Slovenska vyhralo nad Čechmi B 7:4, Čechmi A 5:4 a remizovalo s Moravou 7:7, keď dostalo vyrovnavajúci gól v posledných minútach hry.

Podstatným menom *Čech* označujeme príslušníka českého národa, ako sa podstatným menom *Slovák* pomenúva príslušník slovenského národa. Podstatné meno *Čech* sa v spisovnej slovenčine skloňuje podľa vzoru chlap. V 1. páde mn. č. sa kmeňové spoluhlásky *-k-, -ch-* striedajú pred pádovou príponou *-i* so spoluhláskami *-c-, -s-*, napr.: *valach — valasi, černoch — černosi, beloch — belosi, Čech — Česi, Vlach — Vlasi, Lach — Lasi, Slovák — Slováci, Grék — Gréci, Turek — Turci, vojak — vojaci* atď.

Krajinu obývanú Čechmi v spisovnej slovenčine voláme *Čechy*. Podstatné meno *Čechy* je pomnožné (ženského rodu) a skloňuje sa podľa vzoru žena: *(do) Čiech, (ku) Čechám, (v) Čechách, (nad) Čechami*. Pretože v citovanej vete z Pravdy ide v dvoch prípadoch o družstvá krajín (Slovenska, Moravy), mal sa aj v treťom prípade použiť príslušný tvar názvu krajiny, t. j. podoba *Čechami: Družstvo Slovenska vyhralo nad Čechami B 7:4, Čechami A 5:4*. V spisovnej slovenčine hovoríme, že Prešov hral s Bratislavou, Trenčín s Trnavou, Košice so Žilinou, ale Prešovčania s Bratislavčanmi, Trenčania s Trnavčanmi, Košičania so Žilinčanmi a pod. Nehovoríme, že Prešov hral s Bratislavčanmi. Slovensko hrá preto s Čechami (názvy krajín), ale Slováci s Čechmi (názvy príslušníkov národov).

J. Jacko

O čiarke pri príslovkovom určení. — ZDŠ z N.: „Príslovkové určenie času vo vete *Liek užívať štyri večery vždy po večeri* treba oddeliť čiarkou?"

Naša pravopisná (interpunkčná) norma hovorí, že čiarkou oddeľujeme rovnaké príslovkové určenia, to značí, že čiarkou neoddeľujeme od seba príslovkové určenia času a miesta, času a spôsobu a pod. No pravopisná norma nežiada klásť čiarku ani v našom prípade, lebo ide o rozličné druhy príslovkového určenia času, a to: a) o príslovkové určenie (časovej) miery *(štyri večery)*, lebo odpovedá na otázky *koľko? ako dlho?*, b) o rozvité príslovkové určenie času *(vždy po večeri)*, ktoré odpovedá na otázku *kedy?*

J. Oravec

Zubria hlava — pod zubrou hlavou. — Istý čitateľ z Petrovian, okres Prešov, nás upozornil, že v Práci z 5. 8. 1970 sa stretol s tvarom prídavného mena *zubrí* v tejto vete: *Na postriežke pod vypchatou zubriou hlavou*. Spytuje sa, či tvar 7. pádu prídavného mena *zubriou* je v uvedenej vete správny.

Naša odpoveď musí byť záporná. Prídavné meno *zubrí* odvodené od podstatného mena *zubor* sa skloňuje podľa vzoru páví. V 6. páde jedn. čísla mužského rodu je v uvedenom vzore prípona *-o m*, nie *-iom*, v 6. páde jedn. čísla ženského rodu je prípona *-o u*, nie *-iou*, napr.: *o babom lete, o sobom mlieku, o supom krídle, o sovom hlase, o husom krku, o kozom chvoste; pod Babou horou, so sobou kožou, so supou dravosťou, so sovou hlavou, s kozou srsťou*, teda aj *pod z u b r o u hlavou*. V uvedenej vete malo mať prídavné meno tvar *zubrou: Na postriežke pod vypchatou zubrou hlavou.*

J. Jacko

Družstvo Slovenska vyhralo nad Čechami, či nad Čechmi? J. Jacko 127
O čiarke pri príslovkovom určení J. Oravec 128
Zubria hlava — pod zubrou hlavou. J. Jacko 128

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 5, 1971, číslo 4.
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Oľga Urbaníková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prevádzka 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971.

Cena Kčs 3,—.